PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Budowle w zespole parkowo-ogrodowym przy pałacu w Mściwojowie:

PAWILON OGRODOWY, BRAMA PÓŁNOCNA

Kraków 2025

SPIS TREŚCI

I. KARTA TYTUŁOWA str. 3
II. ZAGADANIENIA HISTORYCZNE str. 4
III. OPIS OBIEKTÓW str. 4
IV. STAN ZACHOWANIA str. 8
V. ZAŁOŻENIA KONSERWATOSKIE str. 18
VI. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH str. 19

I. KARTA TYTUŁOWA

A. IDENTYFIKACJA OBIEKTU:

RODZAJ OBIEKTU: PAWILON OGRODOWY, BRAMA PÓŁNOCNA

REJESTR ZABYTKÓW: wpis do rejestru nr A/3127/559/L z dnia 06.05.1980 r.

CZAS POWSTANIA: 1 poł. XVIII w./ koniec XIX w., poł. XVII w. (?)

AUTOR: (?)

INSKRYPCJE: brak

TECHNIKA: Pawilon ogrodowy- budynek murowany z cegły i kamienia (granit, piaskowiec), tynkowany; Brama-murowana z cegły i kamienia, tynkowana.

LOKALIZACJA: Pawilon - wyspa na stawie, centralna część ogrodu w założeniu parkowo-ogrodowym, przylegającym od wschodu do założenia pałacowo-folwarcznego w Mściwojowie. Działka nr 387. Współrzędne geograficzne wg Google maps 51.041228, 16.272146

Brama północna - północna część ogrodu, mur, na zachód od dawnej wozowni. Współrzędne geograficzne wg Google maps 51.042152 016.271122

WŁAŚCICIEL LUB UŻYTKOWNIK: Gmina Mściwojów, Urząd Gminy Mściwojów 43, 59-407 Mściwojów

WCZESNIEJSZE KONSERWACJE (RENOWACJE): brak danych

B. DANE DOTYCZĄCE PROGRAMU PRAC:
Opisowa i fotograficzna: 20 stron formatu A4.

Opr. Konserwator dzieł sztuki, mgr Magdalena Pryszcz,

II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Otto Noslitz, nowy właściciel zespołu pałacowo-folwarcznego w Mściwojowie zlecił w latach 1656-57 założenie ozdobnego ogrodu na terenie przylegajacym od wschodu do istniejącego już renesansowego pałacu. Ogród wraz z parkiem otoczono murem, w centralnej części ogrodu utworzono zbliżony do kwadratu staw, a na jego środku wybudowano wyspę. Najprawdopodobniej już wtedy, na wzór założeń czeskich i niemieckich, na wyspie wzniesiono bydynek dla ptactwa, jednak nie ma na to jednoznacznych informacji.

W połowie XVIII wieku dobudowano wozownię i oranżerię w północnej części ogrodu, a także wzniesiono pawilon na wyspie.

Po zakończeniu II W.Ś. posiadłości przeszły pod zarząd PGR, zaczęła postępować ich degradacja i dewastacja.

III. OPIS OBIEKTÓW

PAWILON

Obiekt zbudowany na sztucznie utworzonej wyspie na środku stawu. Murowany z czerwonej cegły i kamienia, tynkowany. W części cokołowej przeważa granit. Progi w czterech arkadowych przejściach wykonane z szarego, drobnoziarnistego piaskowca.

Wzniesiony na planie centralnym; zewnętrzna linia planu zamyka się w symetrycznym ośmioboku, linia wewnętrza tworzy rotundę. Jednokondygnacyjny, z czterema wejściami flankowanymi prostymi lizenami, zamkniętymi łukiem: na elewacjach arkady o łuku pełnym, który spłaszcza się do łuku koszowego wewnątrz pawilonu. Na ścianach ślepych profile imitujące obramienia okienne z uszakami u góry i na dole. Wejścia nad arkadami zwieńczone trójkątnymi przyczółkami. Belkowanie gzymsu wieńczącego mało rozbudowane. Również nieznacznie zaznaczona część cokołowa budynku.

Zachowały się archiwalne zdjęcia, na których widać, że pawilon jeszcze na początku XX wieku przykryty był kopułowym dachem z ośmioboczną latarenką zwieńczoną dachem cebulastym.

Wewnątrz, w ścianach ślepych znajdują się półkoliste nisze, biegnące od poziomu gruntu, zamknięte ćwierć-kopułami. Łuki arkad i nisze obramione profilowanymi listwami.

Fragment archiwalnej fotografii z 1899 roku. Widok od strony północnej.

Fragment archiwalnej fotografii z 1913 roku. Widok od strony pd-wch. Przebarwienia w obrębie tynku mogą być rzeczywistymi zniszczeniami, a nie błędem w reprodukcji, szczególnie, że pojawiają się na innych fotografiach z 1915 roku.

Fotografia archiwalna z lat 1920-40. Widać zniszczenia tynku. Widok od strony pd-zach.

Fotografia archiwalna z lat 1930-44. Widok od strony pn-zach (?).

Fot. 1 Stan obecny. Fot. Bartosz Kościelny

Fot. 2 Stan obecny. Fot. Bartosz Kościelny, strona pd-wsch.

BRAMA w zachowanej części muru, w północnej części ogrodu.

Murowana z cegły i kamienia, tynkowana. Od strony północnej (od strony ulicy) otwór drzwiowy zamknięty prostym belkowaniem z trójkątnym przyczółkiem. Tynk imitujący boniowanie. Strona południowa gładka, bez profilowanych listew. Nadproże zamknięte od góry łukiem odcinkowym.

Fot. 3, 4 Brama, widok od strony pn (po lewej) i pd (po prawej).

IV. STAN ZACHOWANIA

PAWILON

Stan zachowania obiektu jest katastrofalny. Nie zachowało się zadaszenie pawilonu, widoczne jeszcze na fotografiach archiwalnych z 1944 roku. Brak odpowiedniej opieki i działań profilaktycznych doprowadziły obiekt do ruiny.

Fot 5, 6 Widoczne spękania konstrukcyjne muru ponad łukami arkad.

Fot. 7 Pęknięcia muru.

Fot. 8 Pęknięcia muru.

Wszystkie zachowane warstwy tynków są zdegradowane, spudrowane, odspojone. Brak zadaszenia, a także niestabilność gruntu wyspy przyczyniły się do spękań muru, widocznych w łukach arkadowania.

Niszczące działanie wody i soli widoczne jest nie tylko w warstwach wypraw, ale również w odsłoniętych partiach muru, zwłaszcza w obszarze przycokołowym: cegły są rozwarstwione, z wykwitami soli, miejscami oprócz glonów występują siedliska grzybów. Cała wyspa porośnięta jest inwazyjną roślinnością, rośliny wyrastają też z gzymsu wieńczącego.

Fot. 9 (po lewej) zbliżenie na ścianę północną, pod arkadą. Widoczne zasolenia i zniszczenia cegły, nie zachował się tynk.

Fot. 10 (po prawej) mur zainfekowany przez grzyby. Dalej widoczna samoistnie odpadająca warstwa reperacji tynku w cokołowej części niszy.

Fot. 11 Widok na arkadę pn-wch. Widoczne ubytki tynków z kilku warstw historycznych i pozostałości wtórnych nawarstwień kolorystycznych.

Fot. 12 Elewacja wschodnia. Widoczne spęcherzenia i ubytki relatywnie dobrze zachowanego wtórnego tynku.

Obecność wtórnych, nieoddychających warstw wypraw także przyczynia się do postępującej destrukcji pozostałego jeszcze tynku. W trakcie przeprowadzonych remontów dokładano kolejne warstwy, zwiększając jednocześnie ogólną grubość tynku bez poprawy konsolidacji warstw wcześniejszych, co niewątpliwie przyczyniło się do zniszczeń całych połaci zapraw.

Przeprowadzone badania konserwatorskie pokazały warstwy tynków, zacierek i reparacji z pięciu różnych okresów historycznych. Niejednorodność nawarstwień, a także stopień degradacji warstw najwcześniejszych nie pozwala na odsłonięcie większego obszaru, bez jednoczesnego podklejenia i zabezpieczenia pierwotnej warstwy tynku, którego warstwa narzutowa jest poodspajana od podłoża i grozi odpadnięciem.

Pierwotne wyprawy wykonane z żółtawej zaprawy wapienno - piaskowej, z narzutem zatartym na gładko z warstwą pobiały. W odkrywkach widać jedynie drobne ślady warstwy malarskiej w kolorze bardzo jasnego ugru. Listwy w obramieniach wewnętrznych i zewnętrznych łuków arkad i nisz oraz profile gzymsu i cokołu zostały przekształcone. W odsłoniętych partiach widać fragmenty oryginalnych profili.

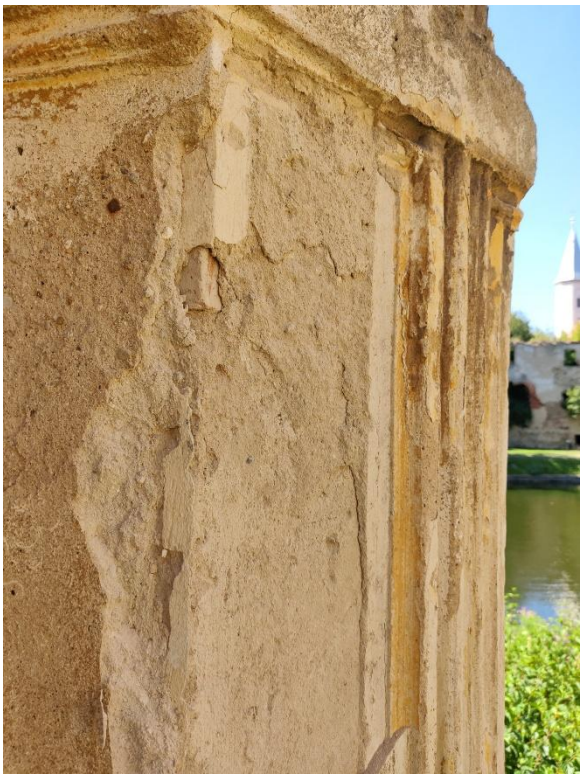

Fot. 14, 15 Glif zachodniej arkady pawilonu. W trakcie odsłaniania I warstwy historycznej.

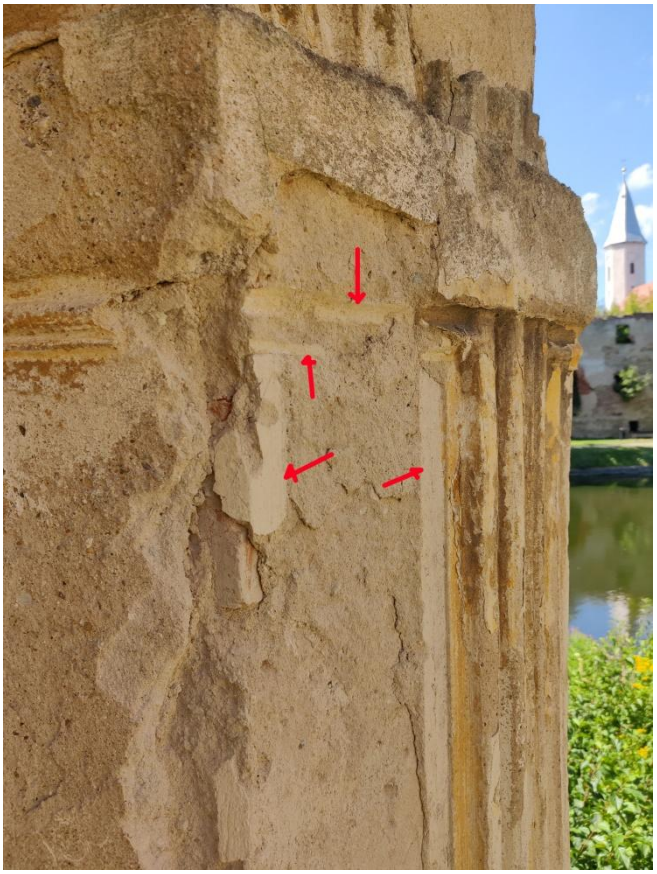

Fot. 16 Glif zachodniej arkady pawilonu. Czerwonymi strzałkami zaznaczone odsłonięte fragmenty I W.H:

- wątek ceglany;

- profile ciągnięte w zaprawie wapienno-piaskowej;

- pobiała wapienna.

Fot. 17 Nisza od strony północno-wschodniej. Czerwonym prostokątem zaznaczony fragment pierwotnego profilu cokołu.

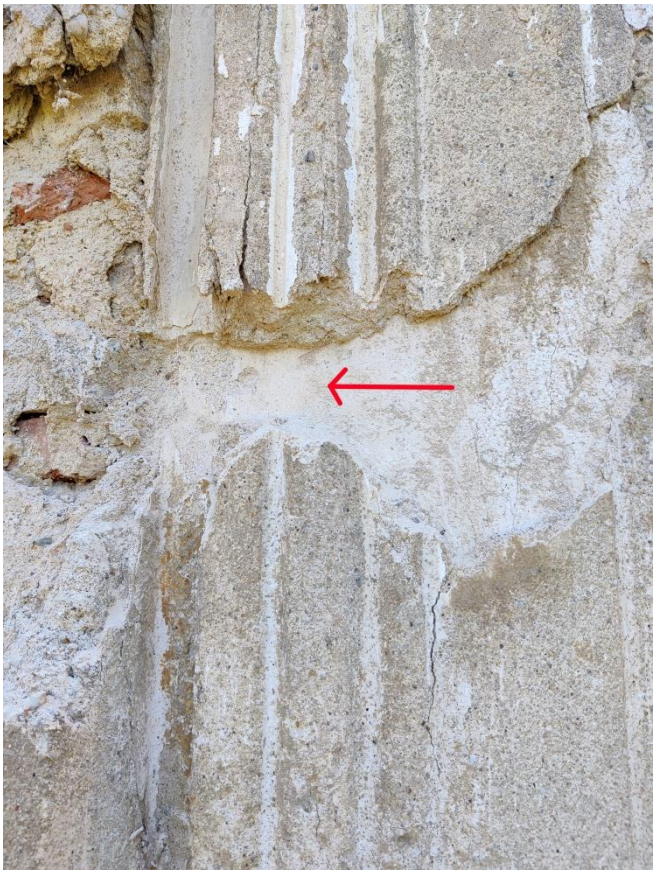

Fot. 18 Glif zachodniej arkady pawilonu od zewnątrz. Strzałką zaznaczony odsłonięty fragment pierwotnej zaprawy z pobiałą.

Fot. 19 Pilaster wschodniej arkady. Sonda. Z lewej strony widoczny fragment pierwotnej (?) pobiały.

W łukach arkad pod łuszczącymi się najmłodszymi warstwami malarskimi w kolorze ugrowym widoczne są zarysy polichromii w kolorze czerwonym. W odkrywkach widać, że znajduje się ona na cienkiej warstwie zacierki, pod którą znajduje się wcześniejsza pobiała – nie jest to więc pierwotna warstwa malarska.

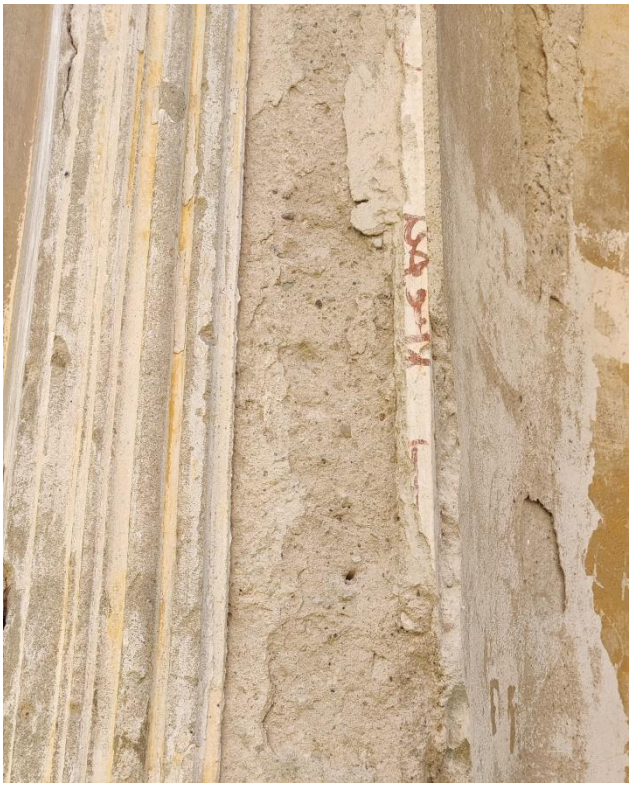

Fot. 20 Kopuła niszy pd-zach. W odkrywce widoczna pobiała z rysunkiem e kolorze czerwonym, ślady czerwonej farby widoczne są również w ubytkach zaprawy.

Fot. 21 Na fragmentach pierwotnego tynku z pobiałami na ścianie obok niszy znajdują się podobne ślady w kolorze czerwonym, jednak bardziej przypominające napis niż wzór ornamentalny.

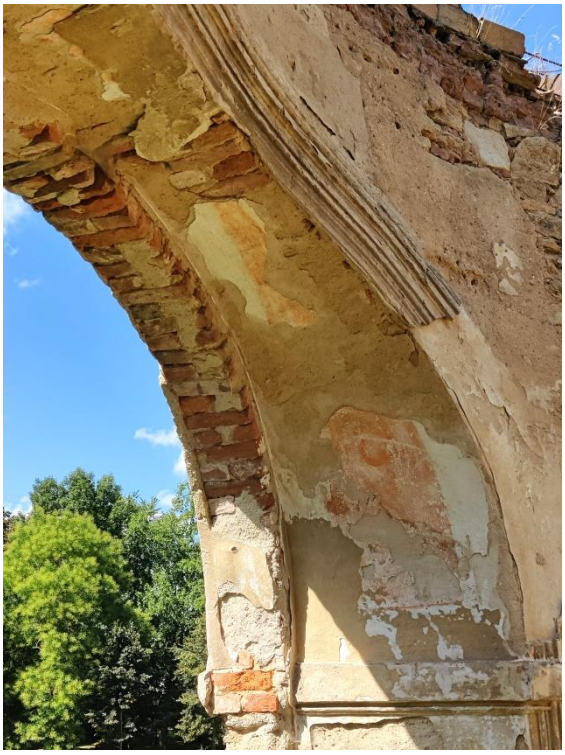

Fot. 22 Arkada północna.

Fot. 23 Zbliżenie na fragment polichromii z glifu arkady.

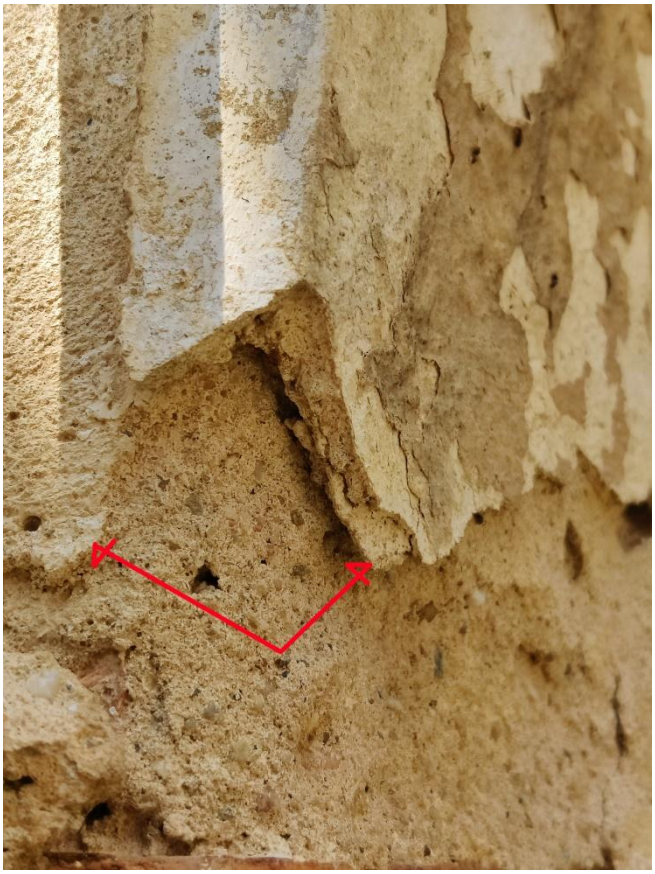

Fot. 24 Strzałki wskazują na pierwotną (?) warstwę pobiały pod wtórnymi warstwami: tynku, pobiały, w. mal. w kolorze ugrowym, w.mal. w kolorze czerwonym, dwoma warstwami malarskimi w kolorze ugrowym.

BRAMA PÓŁNOCNA

Podobnie jak budynek pawilonu, brama w murze okalającym ogród od strony północnej zachowana jest w bardzo złym stanie. Cała brama pochylona jest w stronę południową. Nadproże z bloku piaskowca z nawarstwieniem sztucznej patyny w partiach, gdzie tynk się nie zachował. Bezpośrednie sąsiedztwo ulicy sprzyja nawarstwianiu szkodliwych osadów i przenoszeniu wibracji. Na całej powierzchni zachowanych fragmentów tynków widać spękania przeniesione z konstrukcji muru. W nadprożu i w przyczółku wmontowane drewniane kołki. W odkrywkach widoczne są 3 warstwy wypraw tynkarskich, na najmłodszej znajduje się 5 warstw pobiał. Dodatkowo fragmenty bramy reperowane były szczelną zaprawą cementową. W wykonanych odkrywkach nie stwierdzono obecności pierwotnych warstw kolorystycznych. Wszystkie warstwy są do bardzo osłabione, ingerencja mechaniczna powoduje ich niekontrolowane osypywanie i odpadanie. Przyczółek przykryty jest skorodowaną blachą nie dającą odpowiedniego zadaszenia. Mur przylegający do bramy porastają młode drzewa. Szczególnie na południowej stronie widoczne są efekty działania szkodliwych soli.

Fot. 25 Widok na bramę od strony północnej.

Widać: odchylenie bramy od pionu, spękania muru, ubytki i uzupełnienia tynku, osad patyny ii zasolenia nadproża.

Fot. 26 (po lewej) Widoczne zniszczenia warstw tynków wtórne, szczelne uzupełnienia, spęcherzenia i odspojenia warstw.

Fot. 27 (po prawej) Widoczne zasolenia, zdegradowane i zbyt szczelne, wtórne warstwy tynków.

Fot. 28 Zbliżenie od strony północnej. Widoczne spękania konstrukcyjne muru, Wtórne warstwy tynków i pobiał, wtórne betonowe uzupełnienie.

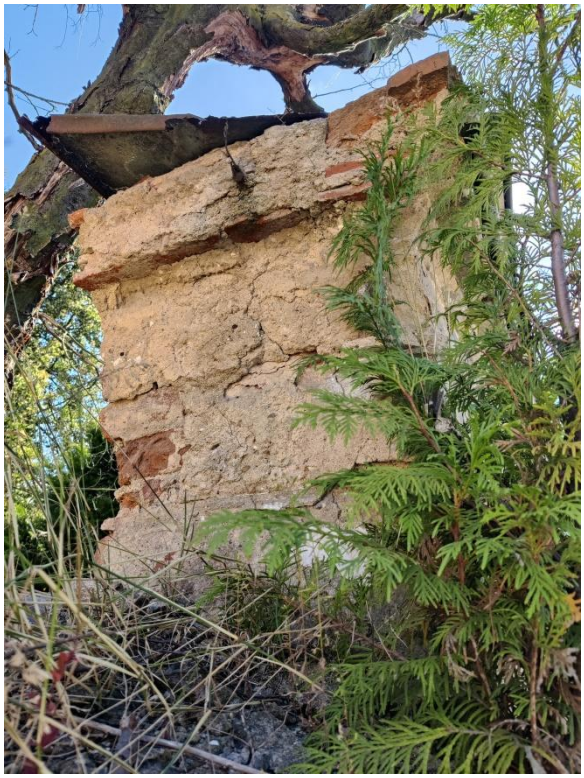

Fot. 29 (po lewej) Zbliżenie na okrywkę w warstwach tynku. Brak śladów pierwotnej pobiały i warstwy malarskiej.

Fot 30 (po prawej) Zbliżenie na ścianę wschodnią przyczółka. Widoczne zniszczenia warstw tynków, degradacja i odspojenia cegieł, zniekształcona blacha daszku.

V. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Celem prac konserwatorskich powinno być zatrzymanie i usunięcie czynników powodujących niszczenie omawianych obiektów zespołu ogrodowego oraz przywrócenie pierwotnych walorów estetycznych. Na etapie badań, bez wstępnej konsolidacji przy zagrożeniu odpadnięcia warstw jednoznaczne określenie kolorystyki jest niemożliwe. Zachowane zdjęcia archiwalne pawilonu oraz drobne fragmenty najprawdopodobniej pierwotnej warstwy tynku z pobiałą znalezione na pawilonie sugerują ze była to kolorystyka bardzo jasna (rozbielony ugier jasny).

Konieczne jest ustabilizowanie pęknięć muru pawilonu, a także ustabilizowanie muru bramy. Proponuje się dwa opcjonalne rozwiązania:

1. Rozebranie i przemurowanie znacznie przechylonej bramy razem z przylegającą partią muru (ok. 5 mb). Byłoby to konieczne dla powrotu do pierwotnego wyglądu i pełnej stabilizacji muru, jednak wiąże się z dużą ingerencją w obiekt.

2. Alternatywnie można rozważyć wzmocnienie muru bramy z zachowaniem obecnej krzywizny i z wykonaniem stabilizujących przypór od strony południowej (niewidocznej z ulicy).

Zakłada się usunięcie wszystkich wtórnych szkodliwych nawarstwień z elewacji pawilonu i bramy, podczas ich usuwania mając na uwadze dalsze poszukiwanie pełnych zarysów oryginalnego profilowania.

Zakłada się wzmocnienie strukturalne zachowanych oryginalnych tynków pawilonu raz ich odtworzenie w partiach zniszczonych i niezachowanych.

Fotografie archiwalne w pełni pozwalają na zrekonstruowanie kopuły pawilonu.

Również na ich podstawie można stwierdzić, że na początku XX wieku zastosowano zróżnicowanie tonalne pomiędzy ścianami a gzymsami i profilowaniem, nie są to warstwy pierwotne, jednak w sytuacji, gdy ze względu na stan zachowania jednoznaczne określenie pierwotnej kolorystyki nie będzie możliwe proponuje się odtworzenie zróżnicowania tonalnego widocznego na zachowanych fotografiach (np. ściany w kolorze 9268 wg wzornika Keim „Exclusiv", profilowanie 9274/9276).

VI. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Usunięcie inwazyjnej dla obiektu roślinności.

2. Mechaniczne usunięcie wtórnych cementowych tynków oraz wtórnych zacierek na elewacjach obiektów.

3. Dezynfekcja muru przez powlekanie preparatami grzybobójczymi.

4. Zablokowanie soli zawartych w murze - przetworzenie soli rozpuszczalnych w związki kompleksowe za pomocą preparatu Schomburg EscoFluat.

5. Impregnacja strukturalna oryginalnych tynków (np. niehydrofobowymi preparatami krzemoorganicznymi KSE 100, KSE 300, KSE 500 firmy Remmers)

6. Podklejenie odspojonych fragmentów Oryginalnych tynków z zachowaną pierwotną pobiała i warstwą kolorystyczną.

7. Naprawa peknięć (rysy pracujące):
   a) powiększenie spoiny wzdłuż pęknięcia, b) wykonanie „spięcia" pęknięć zgodnie z technologią i materiałami Helifix, c) wypełnienie pęknięć elastyczną szpachlówką (np.

Remmers Relö®Multispachtel), d) w przypadku dużych pęknięć konstrukcyjnych rozważyć można zastosowanie iniekcji ciśnieniowych z białego cementu (ewentualnie spienianego pyłem aluminiowym) w celu ustabilizowania pęknięcia lub iniectionsleim.

8. Naprawa pęknięć (rysy niepracujące): jak wyżej punkty a), c).
9. inwentaryzacja i dokumentacja bramy i jej przebudowa w stopniu pozwalającym na jej wyprostowanie i ustabilizowanie bez dokonywania nadmiernej rozbiórki.
10. Uzupełnienie ubytków i rekonstrukcje tynku. Zastosowanie gotowej zaprawy systemowej (Feinzugmortel Remmers lub Keim) gradacją i kolorem zbliżonej do oryginału.
11. Uzupełnienie ubytków listew i gzymsów i ich rekonstrukcja poprzez ciągnięcie profili na obiekcie.
12. W części cokołowej obu obiektów (bramy z uwagi na bliskość jezdni i zwiększone w okresie zimowym zasolenie) zastosowanie tynku szerokoporowego Remmers, Keim lub odpowiednika.
13. Komisyjne ustalenie kolorystyki dla obiektów i otworzenie warstwy malarskiej (farby elewacyjne krzemoorganiczne Keim).
14. Rekonstrukcja dachu zgodnie z projektem architektonicznym.

Ewentualne zmiany i rozszerzenia w realizacji programu dokonane będą na podstawie ustaleń komisji konserwatorskich.

Opracowała mgr Magdalena Pryszcz